

**UNIVERSITETI I PRISHTINËS
FAKULTETI I FILOLOGJISË**

dhe

**UNIVERSITETI I TIRANËS
FAKULTETI HISTORI-FILOLOGJI**

**SEMINARI XXXII NDËRKOMBËTAR PËR GJUHËN, LETËRSINË
DHE KULTURËN SHQIPTARE**

**Materialet e punimeve të Seminarit XXXII Ndërkombëtar për Gjuhën,
Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare
Prishtinë, 19-30.08.2013**

Fakulteti i Filologjisë – Prishtinë
Fakulteti Histori-Filologji – Tiranë

**SEMINARI XXXII NDËRKOMBËTAR PËR GJUHËN, LETËRSINË DHE
KULTURËN SHQIPTARE**

Prishtinë, 19-30.08.2013

**THE XXXII INTERNATIONAL SEMINAR FOR ALBANIAN LANGUAGE,
LITERATURE AND CULTURE**

Kryeredaktor:

Bardh Rugova

Redaksia:

Drejtore: Bardh Rugova

Bashkëdrejtore: Aljula Jubani

Sekretar: Nysret Krasniqi

Bashkësekretar: Persida Asllani

Sekretar profesional: Blertë Ismajli

Drejtor nderi: Akademik Idriz Ajeti

Këshilli Drejtues i Seminarit:

Bardh Rugova, Nysret Krasniqi, Rrahman Paçarizi, Anton Berishaj, Mehdi Polisi,
Bajram Kosumi, Muhamet Hamiti, Teuta Abrashi, Suzana Canhasi, Valbona Gashi,
Aljula Jubani, Persida Asllani

Përgjegjëse për kurset e gjuhës dhe drejtuese e referimeve të gjuhësisë:

Sala Ahmetaj

Drejtues i referimeve të letërsisë:

Liman Matoshi

Redaktor teknik: Besfort Krasniqi

Botues: Fakulteti i Filologjisë, Prishtinë

Sponsorë:

Ministria e Arsimit, Shkencës dhe e Teknologjisë e Kosovës
Rektorati i Universitetit të Prishtinës

Seminari XXXII Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare

32/2

Botues: Fakulteti i Filologjisë, Prishtinë

Tirazhi: 300

Katalogimi në botim – (CIP)

Biblioteka Kombëtare e Kosovës "Pjetër Bogdani"

008(=18)(496.51)(063)"2013"

811.18(496.51)(063)"2013"

821.18(496.51)(063)"2013"

Seminari XXXII Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe
Kulturën Shqiptare : Prishtinë, 19-30.08.2013 / [Kryeredaktor Bardh
Rugova]. – Prishtinë : Universiteti i Prishtinës ; Fakulteti i Filologjisë ;
Tiranë : Universiteti i Tiranës : Fakulteti Histori-Filologji, 2014. – 2 libra
; 24 cm.

[Libri] 2. – 654 f.

Titulli paralel në gjuhën shqipe dhe angleze

1.Rugova, Bardh

ISBN 978-9951-00-163-2

ISBN 978-9951-00-165-6

Giovanni BELLUSCIO, Giuseppina TURANO

KU FSHIHET IDENTITETI NË LETËRSI?

Abstrakt

Kur i nënshtrohet një kampioni jo të parapërzgjedhur informatorësh pyetja “Cila është vepra e letërsisë në gjuhën shqipe e botuar në periudhën 1912-2012 që sipas jush përfaqëson/shpreh më mirë identitetin shqiptar?” A ka mundësi të kuptohet cilat janë dinamikat që ndikojnë në zgjedhjen e një vepre më tepër se të një tjetre? Çfarë ideje ka informatori rreth fjalës identitet? A ka për të një identitet të vetëm apo dy a më shumë identitete? E në këtë rast, a mund të flitet për një identitet shqiptar ose për identitetin e shqiptarëve? Duke u nisur nga hipoteza se para pyetjes së mësipërme çdo informator kryen një përzgjedhje brenda kampionit të librave që ka lexuar në jetën e tij (por ndoshta edhe brenda nën-kampionit të librave që nuk ka lexuar por për të cilët patjetër ka dëgjuar ose kuptuar diçka) dhe se ky kampion nuk është i njëjtë për çdo lexues/informator, atëherë nga lista e librave që janë treguar (nga më të njohurit deri te ata më skajorë) cilat janë gjurmët e përbashkëta që tregojnë identitetin shqiptar për çdo lexues? Me një fjalë: ku fshihet identiteti i shqiptarëve në letërsi? Cilët janë autorët dhe librat në të cilët, sipas kampionit të intervistuar, del më i theksuar identiteti? Si del? Pse? Analiza jonë do të tentojë t’u japë përgjigje këtyre pyetjeve dhe të përshkruajë aspektet e ndryshme të identitetit në letërsinë shqiptare të botuar gjatë shekullit të parë të shtetit shqiptar të pavarur.

1. Përkufizime diakronike

1.1. IDENTTTTET-I em. të qenët identik; mungesë ndryshimi midis gjërave; mat. barazi, dy skanjet e së cilës janë dy forma të ndryshme të së njëjtës shprehje. (*Fjalor i Gjuhës Shqipe*, 1954).

1.2. IDENTTTTET, ~I *m., sh.* ~E, ~ET *libr.* 1. Barazi a ngjashmëri e plotë e një sendi ose e një dukurie me sende ose me dukuri të tjera, të qenët identik, njëjtësi; përputhje

e plotë. *Identitet i plotë (absolut)*. 2. Të qenët i veçantë nga të tjerët dhe i njëjtë vetëm me vetveten në disa veçori e tipare që shërbejnë për t' u njohur pa vështirësi si i tillë, të qenët po ai. *Identiteti i njeriut (i personit)*. *Dokument (letër, kartë)* identiteti dokument, ku janë shënuar tiparet dalluese të një njeriu dhe që shërben për të vërtetuar se është ai vetë. 3. *logj., mat.* Përputhje e plotë e dy anëve të një barazimi, pavarësisht nga vlerat që u japim elementeve të anëve të këtij barazimi. *Identitet trigonometrik*. *Parimi i identitetit*. (*Fjalor i Gjuhës së Sotme Shqipe*, 1980).

1.3. IDENTITET, ~I *m., sh.* ~E, ~ET *libr.* 1. Barazi a përputhje e plotë e një sendi, qenieje a dukurie me sende ose me një tjetër njëjtësi. 2. Të qenët i veçantë nga të tjerët dhe i njëjtë vetëm me vetveten, të qenët po ai. *Identiteti i njeriut (i personit)*. *Dokument (letër, kartë)* identiteti dokument, ku janë shënuar tiparet dalluese të një njeriu dhe që shërben për të vërtetuar se është ai vetë. 3. *mat., logj.* Përputhje e plotë e dy anëve të një barazimi, pavarësisht nga vlerat që u japim elementeve të anëve të këtij barazimi. *Identitet trigonometrik*. *Parimi i identitetit*. (*Fjalor i Gjuhës Shqipe*, 2002).

1.4. identitet, -i *m., sh.* -e(t) *libr.* 1. njëjtësi: *identitet dukurish*. 2. të qenët i veçantë nga të tjerët dhe i njëjtë me veten, të qenët po ai, vetëvetësi: *identiteti i njeriut; dokument (kartë) identiteti*. 3. *mat., logj.* përputhje e plotë e dy anëve të një barazimi, pavarësisht nga vlerat e elementeve të tyre: *identitet trigonometrik*. (*Fjalor i Gjuhës Shqipe*, 2006).

1.5. Siç mund të vihet re, në një hapësirë kohore gjashtëdhjetëvjeçare, shpjegimi i fjalës *identitet* pësoi disa ndryshime, së pari duke u zgjeruar në kuptimet dhe pastaj për të mbërritur në një trajtë më të shkurtër në *Fjalorin* e 2006s. Megjithatë, në katër shembujt e dhënë është me interes të vihet re se në asnjë rast nuk jepet kuptimi lidhur me sferën shoqërore, kombëtare, me “identitetin” e një populli a një fushe të caktuar të jetesës.

1.6. Nga ana tjetër, duke lexuar tekste të posaçme lidhur me çështje të identitetit (në këtë rast edhe me përdorimin që del nga titujt e programit të këtij sesiioni të Seminarit XXXII kushtuar temës së identitetit në letërsi), fjala “identitet” përcaktohet në mënyrë të shumëfishtë, ndoshta disa herë edhe tepër të larmishme, për të arritur deri në pakuptimësinë e domethënies. Japim këtu një listë shembujsh të nxjerrë nga dy botime të kohëve të fundit: *Identitet etnik, european (ose evropian), gjinor, gjithëkombëtar, human, i papëryshuar, i poezisë, i qartë, i shqiptarëve, i votuesit, klasor, kolektiv, kombëtar, kosovar, kulturor, lokalo-vendor, mes shtetesh e kombesh, personal, poetik, politik¹; national identity, cultural i., clan i.,*

¹ Shembuj të nxjerrë nga botimi *Kumtesat e Konferencës vjetore e shkencës 'Java e Shkencës 2012'* (redaktor Murteza Osdataj), Prishtinë 2012, (i konsultueshëm on line), aty fjala “identitet” del

*religious i., educational i., pro-Western i., Albanian i., own i., cultural-historical i., civil i., complex i., Illyrian i., spiritual i.*²; Në këtë kontekst kuptohet vetiu sa e gjerë dhe e shumëngjyrshme mund të jetë fusha semantike e fjalës identitet. Pra, kur i shtrohet një njeriu pyetja për identitetin (shqiptar?) në letërsi, sa gjatë duhet të notoje informatori në këtë det për të caktuar koordinatat hapësinore, kohore, kulturore dhe letrare para se të japë një përgjigje?

2. *Një identitet, shumë identitete*

Koncepti që ka në krye “informatori” ose “respondenti” për identitetin e vet si person, si qytetar, si punëtor, si studiues, si lexues mbetet i patundshëm apo lëviz gjatë kohës? Vazhdon të ketë rrënjët origjinale apo i zëvendëson ato në varësi të kontekstit gjeografik? Edhe në këtë rast, ashtu siç u vu në dukje në rastin e gjuhës standarde (Prifti 2009, Belluscio 2012) identiteti ‘shqiptar’ duhet të konsiderohet si policentrik, sidomos kur ai është lidhur me një tjetër dukuri kulturore siç është letërsia shqiptare, e cila prapë mund të konsiderohet si policentrike (letërsia shqiptare, letërsia kosovare, letërsia shqipe e Maqedonisë, letërsia arbëreshe, letërsia shqipe – por edhe jo-shqipe – në mërgim)³. Atëherë na duhet të kuptojmë sa janë identitet shqiptarë në përgjithësi dhe sa janë ato që janë lidhur me letërsinë (shih §6). Nga ana tjetër shfaqet një dikotomi midis “identitetit shqiptar” dhe “identitetit të shqiptarëve”, koncepti i parë tregohet disi i vështirë për t’u kapur duke u treguar si më shumë abstrakt dhe i përgjithshëm, kurse i dyti, megjithëse mund të kuptohet si më konkret, prapë kalon kufijtë e përcaktimit në përgjithësi.

Analizat statistikore bazohen në përzgjedhjen dhe studimin e një kampioni i cili nuk mund të arrijë të tregojë një imazh të qartë dhe të përsosur të realitetit, të një realiteti magmatik i cili ndryshon sipas kushteve shoqërore, ekonomike, historike dhe, në rastin tonë, edhe sipas nivelit të shkollimit të informatorëve. Ndoshta mundet që të jetë pikërisht shkolla ajo që luan rolin kryesor në krijimin e ndërgjegjes kombëtare dhe të identitetit kulturor, gjuhësor dhe letrar të një populli⁴. Pra, cila do të jetë fotografia

57 herë, brenda këtij kampjoni del 20 herë në lidhje sintagmatike me specifikesit e mësipërm në të djathtë e saj.

² Shembuj të nxjerrë nga një kapitull i botuar në Zhelyazkova 2000.

³ Në këtë rast të fundit shih programin e tubimit shkencor që u mbajt në Kalabri në vitin 2006, *Ottobre piovoño libri-Tetor, bien libra si shi*, kushtuar pikërisht letërsisë së autorëve shqiptarë që jetojnë dhe shkruajnë letërsi shqipe në gjuhë të huaja

<www.arbitalia.it/news/unical/2006/Programma.pdf>.

⁴ Lidhur me aspektin e letërsisë dhe formimin e identitetit personal të njeriut në shkollë, duke u bazuar pikërisht në studimin dhe sajimin e letërsisë, mund të lexohet Rinaldi (2006).

identitare e një kampioni lexuesish lidhur me zgjedhjen e një veprë letrare të botuar në shekullin e fundit?

3. Anketa dhe metoda

Për të hetuar dhe zbuluar ku fshihet identiteti i shqiptarëve (pra, jo “identiteti shqiptar”) në letërsi menduam t’i shtronim një pyetje të thjeshtë një kampioni të përbërë prej 87 informatorësh jo të përzgjedhur: “*Cila është vepra e letërsisë në gjuhën shqipe e botuar në periudhën 1912-2012 që sipas jush përfaqëson/shpreh më shumë identitetin shqiptar?*” 82 informatorë të kampionit tonë janë ‘miq’ shqiptarë dhe arbëreshë të një rrjeti shoqëror në internet, shumica e të cilëve tregon (ose ka) interes të veçantë në fushën e letërsisë, të historisë dhe për çështje shqiptare në përgjithësi, kurse 5 janë studentë ose PhD të universitetit Ca’ Foscari në Venecia. 29 informatorë (prej të cilëve 7 gra = 6 arbëreshe dhe 1 arbëro-shqiptare) nuk kthyen përgjigje (= 33,33%); 36 burra dhe 22 gra (= 66,66%) u përgjigjën (brenda këtij nënkampioni 13 burra dhe një grua nuk dhanë përgjigje të sakta, p. sh. dhanë vetëm emrin e autorit por pa shënuar titullin e veprës, ose shënuan vepra të botuara para vitit 1912 ose jo vepra letrare por libra historikë, etj.⁵), kështu që përgjigjet e vlefshme dhe të përdorshme janë 44 (50,57% të të gjithë kampionit) të ndara sipas tabelës që vijon (titujt jepen ashtu siç i kanë dhënë informatorët)⁶:

⁵ Japim disa tituj si shembull: Zef Valentini, *Vepra komplete*; Eqrem Çabej, *Shqiptarët midis Lindjes dhe Perëndimit*; Ismail Kadare, *Identiteti evropian i shqiptarëve (një provë)*; disa informatorë nuk dhanë tituj por shënuan vetëm emrin e autorit si në rastin e Dhimitër Beratit, Faik Konicës, Aristidh Kolës, kurse informatorë të tjerë dhanë më shumë se një titull: Azem Shkreli, *Karvani i bardhë* (Kosove) dhe Murat Isaku, *Plagët* (Maqedoni), I. Kadare, *Prilli i thyer* dhe *Gjenerali i ushtrisë së vdekur* etj.

⁶ Na bëri përshtypje mospërgjigja e kolegëve tanë (studiues të letërsisë) pjesëmarrës pjesëmarrës në Sesionin Shkencor të Seminarit XXXII të Prishtinës, të cilëve u kemi shpërndarë një fletushkë për të mbledhur mendimet e tyre (d. m. th. veprën letrare që shpreh më shumë identitetin) sa për të zgjeruar dhe cilësuar anketën tonë. Mbi 40 fletushka ata kë kanë kthyer përgjigje qenë vetëm 10 (=25%). Pyetja vjen: pse nuk dhanë përgjigje pikërisht ata që merren profesionalisht me letërsinë dhe me çështjet letrare?

Agolli (1931)	Dritëro	2	Përmbledhja e poezive; <i>Njeriu me top</i> (1975)
Blushi Ben (1969)		1	<i>Të jetosh në ishull</i> (2008)
Fishta Gjergj (1871-1940)		19	<i>Labuta e Malcisë</i> (1937)
Godo Sabri (1929-2011)		1	<i>Skënderbeu</i> , 1975
Ibrahimi (1972)	Anilda	1	<i>Rosso come una sposa</i> , 2008
Kadare (1936)	Ismajl	10	<i>Gjenerali i ushtrisë së vdekur</i> , 1963; <i>I tamburi della pioggia</i> (<i>Kështjella</i> , 1970); <i>Kronikë në gur</i> 1971 (3); <i>Dimri i vetmisë së madhe</i> , 1972; <i>Prilli i thyer</i> , 1980; <i>L'occhio del tiranno</i> (<i>Qorrfermani</i> 1984/1991); <i>Pallati i ëndrrave</i> , 1993 (2)
Koliqi Ernest (1903-1975)		1	<i>Tregtar flamujsh</i> , 1935
Konica Faik (1875-1942)		1	<i>Albania. The rock garden of South-Eastern Europe</i> , 1957
Kuteli (1907-1967)	Mitrush	2	<i>Nete shqiptare</i> , 1938; <i>E madhe është gjëma e mëkatit</i> , 1947
Migjeni (1911-1938)		3	<i>Kënga e mjerimit</i> (2); <i>Poezitë</i> (= <i>Vargjet e lira</i> , 1936)
Noli Fan (1882-1965)		1	<i>Historia e Skënderbeut</i> , 1921
Pashku (1937-1995)	Anton	1	<i>Oh!</i> , 1971
Treleshina (1926)	Kasem	1	<i>Kënga shqiptare</i> , 2001
Xhaferri Bilal		1	<i>Krastakraus</i> , 1967

3.1. Polarizimi përgjigjeve

Nga pikëpikëpamja kohore dhe kronologjike autorët e zgjedhur nga kampioni mbulojnë një shtrirje prej 101 vitesh (në vitin 1871 lindi Fishta, kurse në 1972 Anilda Ibrahimi), kurse veprat një hapësirë 87 vjeçare (*Historia e Skënderbeut*, 1921 – *Rosso come una sposa* dhe *Të jetosh në ishull*, 2008). Për sa u përket veprave, pjesa më e madhe përbëhet nga romanet, por përmenden edhe tri vepra poetike të rëndësishme si *Labuta* e Fishtës,

Vargjet e lira të Migjenit dhe përmbledhja e poezive të Agollit. Sipas numrit të botimeve të zgjedhura sipas periudhës kohore ndarja shfaqet si vijon (pa u llogaritur përsëritjet):

1912-1944 (32 vjet)	5
1945-1991 (46 vjet)	12
1992-2012 (10 vjet)	4

Ky rezultat lidhet jo vetëm me diferencën e numrit të viteve për çdo periudhë, por edhe më rritjen e numrit të autorëve; megjithatë rritja e numrit të veprave në kohën e socializmin rrjedh sidomos nga kontributi i madh që ka dhënë I. Kadare.

3.1.1. Analiza e përgjigjeve, ashtu siç dalin në § 3, tregon se informatorët u polarizuan sidomos në dy figura kryesore të letërsisë shqiptare, ose më mirë: në një vepër të vetme siç është *Labuta e Malcisë* (19 zgjedhje) dhe në autorësinë e Kadaresë e copëzuar në shtatë vepra. Duke konsideruar këtë situatë pyetjet rrjedhin natyrshëm: Pse pikërisht këto vepra? Pse informatori zgjedh një vepër më shumë se një tjetër? Çfarë shkakton zgjedhjen e *Labutës* së Fishtës? Dhe, kush shënoi *Labutën* vërtet e ka lexuar apo jo? Apo ndoshta shfaqet *Labuta e Malcisë* si një farë miti panshqiptar duke konsideruar se atë e kanë zgjedhur jo vetëm informatorë gegë, por edhe toskë dhe, bile, edhe arbëreshë? Ashtu siç u tha më sipër (§ 2) koncepti mendor i identitetit është lidhur ngushtë me kushtet shoqërore dhe politike, me shijen e kohës, me ngjarjet historike⁷ në të cilat jeton njeriu, pra, po t'u kishte shtruar e njëjta pyetje e § 3 para vitit 1990, le të themi në vitet '80, (kur Fishta ishte i ndaluar nga regjimi komunist) patjetër do të ishin vjelur përgjigje tepër të ndryshme me një përzgjedhje të plotë të veprave dhe të tematikave tipike të realizmit socialist.

Duke grumbulluar 44 përgjigjet në dy grupe, çifti Fishta-Kadare fiton shumicën absolute (29 preferenca) kundër 15 preferencave të autorëve të tjerë. Kjo tregon (gjë që mund edhe të parashikohet) fuqinë evokuese të letërsisë së shprehur nga këto dy figura kryesore të letërsisë shqiptare në shekullin e parë të ekzistencës së shtetit shqiptar të njësuar dhe të pavarur.

⁷ Ky aspekt trajtohet mirë dhe gjerësisht në Cabanes (2004) i cili analizon periudhat historike që ka jetuar Shqipëria si vend dhe si shtet.

4. Roli i gjuhës, autori dhe lexuesi kureshtar

Studime të veçanta dhe me shumicë iu kushtuan, në të kaluarën, sidomos aspektit gjuhësor në fushën e sociolinguistikës (në fushën e shqipes p. sh. në lidhje me përcaktimin e identitetit midis arbëreshëve t'Italisë, duke u nisur që nga pesëvjeçari i parë i viteve '70⁸) me degëzimet e saj. Gjuha luan një rol të veçantë në ndjenjën/ndërgjegjen kombëtare të njeriut, në përcaktimin e përkatësisë në një grup (*flasim si na*, thonë arbëreshët për të vendosur kufirin e grupit). Fakti që edhe letërsia shprehet në një gjuhë, e cila është gjuha e kombit, kryen në vetvete dhe pa asnjë dyshim rolin identitar, sikur të thoshim se çdo vepër letrare për vetë faktin që është shkruar shqip mishëron identitetin e shqiptarit. Nuk është vendi ky ku të trajtohet çështja e përkohëshme e degëzimit të letërsisë sipas ndarjes dialektore të Shqipërisë, por në një farë mënyre ky kapërcim ndodh vetiu kur një vepër geqe e mirëfilltë zgjidhet si tregues kryesor identitar jo vetëm nga informatorë me prejardhje geqe por, siç u tha më sipër, edhe nga informatorë toskë dhe arbëreshë. Lexuesit shqiptar me ndjeshmëri gjuhësore nuk i shpëton fakti që një vepër mund edhe të kalojë nga grupi i letërsisë shqiptare në nëngrupin e letërsisë krahinore, ashtu si në rastin e *Labutës*, e cila u shkrua para vendosjes së standardit aktual dhe që u krijon lexuesve bashkëkohorë (edhe atyre gegë) vështirësi për kuptimin. Por lexuesi, sa më kureshtar dhe inteligjent të jetë, kur lexon është shumë vështirë që të ketë si qëllim zbulimin/përcaktimin e çfarëdo identiteti brenda çdo veprë letrare.

4.1. Një çështje tjetër mbetet lidhur ngusht me vetidentifikimin e autorit të veprave letrare, do me thënë: a kishte Fishta dijeni, kur shkruante *Labutën*, se po shkruante një vepër me një nivel kaq të lartë identitar? Po Kadareja? Lexuesi kureshtar (dhe në rastin tonë: informatori kureshtar) dhe jo përtac, me sytë e mendjes mundohet të kërkojë brenda faqeve të librave edhe të pathënat, Ai mundohet të krijojë nëpërmjet leximit vetidentitetin duke zgjedhur shtigjet që çojnë në drejtimin e dashur. Por edhe leximi ka kufijtë e vet, pra kush propozon një titull të një veprë zhytet për të peshkuar në tërësinë e librave që ka lexuar, për të cilët ka dijeni dhe me të cilët ka krijuar marrëdhënie intime. Pas kësaj vjen shprehja e arsyeve që çojnë në zgjedhjen e një titulli që përcakton/identifikon më shumë të qenurit shqiptar. Një numër informatorësh ose

⁸ Për këtë aspekt kërkimor dhe shkencor mund të lexohen studimet e Gualtiero Harrison-it, antropologu pionier në këtë fushë, të botuar në Callari Galli dhe Harrison (1974), Harrison (1979), si edhe Trumper e Maddalon (2002) me një anketë midis studentëve universitarë dhe Belluscio (2010) me bibliografi përkatëse.

nuk pranoi të bënte një zgjedhje për vështirësi në caktimin e një vepre (nuk marr vesh; nuk merrem me letërsi; ka kohë që s'kam lexuar libra shqip; dikujt pyetja iu duk "shqetësuese") ose, në të kundërtën, dha një seri veprash dhe autorësh, gjë që tregon sa vështirë është të jepet një përgjigje univoke. Shumica e informatorëve që zgjodhi Fishtën shpreh mendime si për autorin ("për mua është Homeri shqiptar"; "shkruan mjaft mirë") edhe për veprën ("*Labuta* është bibla e shqiptarëve"; "*Labuta e Malcisë* paraqet karakteret e armiqëve të atëhershëm, ata mund të identifikohen edhe sot. Po e njejtja vlen edhe për mua dhe popullin tim të shenjtë. Kemi qenë viktimë me heroizma të rralla dhe lokale njësoj si sot"; "zgjedh *Labutën* për identitetin por në planin estetik do të kisha përzgjedhje të tjera"). Ndonjë informator zgjodhi një autor sepse po merrej me studimin e tij dhe "zgjedhjen e bëj sepse pak tifoza", kurse dikush tjetër, edhe pse me vështirësi, në fund të fundit zgjodhi *Pallatin e ëndrrave*, kurse për O. C. "Kadareja është i krahasueshëm me Shakespeare-in e anglezave, por nuk e zgjedh sepse nuk do që të mbetet si i vetmi autor shqiptar i rëndësishëm". Në disa raste, ndoshta sepse jo të mësuar më çështjen e identitetit, informatorët nuk arritën të kuptonin menjëherë pyetjen dhe kërkuar shpjegimin e shprehjes "të identifikon" ose "identitet", kurse në anën tjetër na u desh të futeshim në bisedë të shkruar (në "chat") para se të merrnim përgjigjen përfundimtare, si në rastin e informatorës B. S., e cila shkruan: "Përsa i përket identitetit kulturor them se një mijë herë Fishta është ngacmues i ndërgjegjes nacionale. Koliqi i pajtimtimit të identitetit nacional me atë qytetar. Migjeni i konfliktit të identitetit qytetar me atë personal, individual. Pra varet se cila është "pasqyra" që e ndërton fjalën identitet. [...] Identitetin tim, duke qenë jashtë qëndrojt pak midis dy tipologjive identitare, në fund e përfaqëson Koliqi me veprën *Tregtar flamujsh*."

Studentët universitarë tregojnë më shumë mbështetje në elementë si "krenaria për traditat dhe zakonet, kulturën, besimin, gjuhën, etninë" sesa në koncepte thjesht letrare. S. S. dhe R. H. japin një shpjegim më të detajuar: "identiteti im — thotë S. S. (i cili zgjodhi *Labutën*) — përcaktohet kryesisht sipas parimit ideologjik, politik dhe kulturor dhe që përfaqësohet me shprehjen e famshme të Pashko Vasës "Feja e shqiptarit është shqiptaria". Për sa u përket tiparëve kulturore të identitetit tim shqiptar besoj që mbizotërojnë më tepër ato etnike dhe laike, atje ku elementi kryesor mbetet gjuha e cila është ajo që përfaqëson më shumë kulturën, e cila konsiderohet si kombëtare". Për R. H. identiteti është një çështje disi komplekse duke qenë se ai ka jetuar në Shqipëri deri në moshën 12 vjeçare, dhe pastaj ka udhëtuar dhe banuar në shumë vende të ndryshme, pra për të, të qenët shqiptar nuk përfaqëson faktorin kryesor dhe vendimtar të identitetit të tij; nuk është e rastit që edhe ky informator citon Pashko Vasën dhe poezinë "O moj Shqypni, e mjera Shqypni" kurse shënon *Prillin e thyer* si njërin prej teksteve që ndihmon më shumë për të kuptuar disa problematika të identitetit shqiptar.

5. Ku fshihet identiteti në letërsi?

Tani na duhet të kuptojmë nëse sot mund të ekzistojë një identitet letrar shqiptar (dhe jo “i shqiptarëve”) që të njihet dhe të pranohet nga të gjithë shqiptarët (në Atdhe dhe në diasporë) i cili të mbështetet në një model letërsie bashkëkohore, pa kufij gjeografikë ose shoqërorë. Një identitet i mbështetur në shtyllat e modernitetit të shekullit XXI më shumë sesa në periudha historike me kufij gjeografikë të sapokrijuara dhe me kufij mendorë të caktuara nga muri i Berlinit. Shihet qartë se identiteti dhe letërsi nuk është thjeshtë të mbivendosen ose të përputhen kur të dy janë në evolucion të pandërprerë në historinë e çdo populli. Letërsia, ashtu si gjuha, janë si ylli polar të cilit, ditë për ditë, i referohemi për të kuptuar më mirë konceptin e fjalës “shqiptar”, fjalë që tregon qenien e çdo qytetari, identifikon atë që lindi dhe që do të lindë brenda kufijve të shtetit (pan)shqiptar, atë që arti në përgjithësi krijon nëpërmjet fjalës dhe që identifikon qytetarët e sotëm dhe të së nesërme. Pra nuk mund të zbulojmë ku fshihet identiteti shqiptar në letërsi pa bërë një analizë të saktë të tipareve kryesore të veprave të cituara.

6. Shënuesit e identitetit

Më parë se të kalojmë në analizën e veprave të shënuara nga informatorët, le të caktojmë se cilët janë shënuesit e identitetit, në përgjithësi. Në fillim duhen identifikuar tiparet sociale dhe kulturore që vizatojnë kufijtë e identitetit të një kombi. Zakonisht, merren si shënues e identitetit etniciteti, gjuha, feja. Pikërisht, mënyra e parë e identifikimit vjen me idenë e etno-kombit; pra, identiteti është ndjenja e përkatësisë. Përkatësia mund të jetë kombëtare, krahinore, vendase (lokale).

Si e përfaqësojnë identitetin e tyre shqiptarët? Në cilët nivele identiteti njihen ata? Shënuesi i parë i identitetit, për Shqipërinë, është etniciteti. Shqiptarët janë një entitet etnik: identiteti etnik është identiteti ilir. Shqiptarët e përdorin atë për të provuar lashtësinë e popullit dhe ekzistencën e tij si grup njerëzor i veçantë, si një nga popujt më të vjetër dhe autoktonë të Evropës, i dalluar nga popullsitë që e rrethojnë, helenë dhe sllavë si dhe nga grupi aziatik i turqve. Shënuesi i dytë është gjuha shqipe, mjeti më i rëndësishëm të shprehjes së kombësisë. Në Shqipëri, gjuha, gjatë shekujve, i ka bërë shqiptarët të ndienin që ata ishin të ndryshëm nga turqit dhe nga kushdo i huaj tjetër dhe u ka dhënë atyre ndjenjën se i përkisnin të njëjtit komb. Gjuha ka ndihmuar në krijimin e ndërgjegjes kombëtare të përbashkët. Prandaj, edhe gjuha mund të merret si shprehje e ekzistencës së kombit shqiptar, si shenjë dalluese të kombit. Përsa i përket fesë, në Shqipëri s’ka pasur kurrë një unitet fetar. Prania e tri feve të ndryshme,

megjithatë, nuk ka qënë kurrë shkak për një përçarje sociale. Madje, gjatë Rilindjes, elementi mysliman u bashkua me elementin e krishter në një mendim patriotik sepse shqiptari ka vënë gjithmonë kombësinë përpara besësë. Shqiptarët kanë bërë që simboli etnik të ngrihej mbi simbolet fetare. Pra, ndonëse në këtë skenar, në Shqipëri, edhe feja, historikisht, ka luajtur një rol në aktivizimin e identitetit duke shpëtuar shqiptarët nga helenizimi dhe nga sllavizimi. Sa për hapësirat identitare, këto mund të identifikohen me ato të përkatësisë: kombi (identiteti kombëtar), krahina (identiteti geg vs. identitetit tosk), bashkësia (vllah, çifut, rom, gabel), familja (fis, farë). Pra, shqiptarët janë pjesë të formave të ndryshme të identitetit.

Cilët nga këto elemente janë të pranishëm në letërsi dhe, në veçanti, në veprat e zgjedhura nga informatorët tanë?

7. Elemente identitare në veprat e zgjedhura nga informatorët

Shumica e autorëve të zgjedhur kanë krijuar veprat e tyre në vitet 30-40-të të shekullit XX, kur shteti sapo ishte formuar. Është fjala për autorë si Fishta, Koliqi, Konica, Kuteli, Migjeni, Noli. Autorët e tjerë, si Agolli, Godo, Kadareja, Trebeshina kanë shkruar veprat e tyre pas viteve 60-të, kur letërsia ishte e drejtuar nga parimet e doktrinës sociale të komunizmit, dhe kishte skema e tematika të imponuara nga ideologjia zyrtare. Dy autorë, Blushi dhe Ibrahim, i përkasin letërsisë bashkëkohore: kanë shkruar veprat e tyre në vitin 2008.

Nga letërsia që pasqyron parimet e realizmit socialist është zgjedhur vetëm një vepër, *Njeriu me top*, e Dritëro Agollit. Me sa duket, për informatorët tanë, heroizmi i luftës partizane dhe i punës kolektive nuk janë shenja identiteti të forta.

Disa nga autorët të zgjedhur janë munduar të formojnë një ndërgjegje kombëtare të bashkëkombasit për të zgjuar ndjenjën e kombit; pra, janë munduar të krijojnë një frymë nacionaliste të shqiptarët. Autorë të tjerë janë marrë me të ardhmen e Shqipërisë, me ndërtimin e shoqërisë, me orientimin e shtetit drejt Perëndimit, me probleme shoqërore.

Shënues identiteti në autorët dhe në veprat e zgjedhura janë atdheu, kombi, shteti, përkatësia një grupi të veçantë, gjuha, vendi; kurse identiteti realizohet si identitet etnik, kombëtar/nacional, lokal/vendas, gjuhësor, evropian.

Autorë si Konica, Noli dhe Fishta kanë lidhur ndjenjën e tyre të përkatësisë e të identitetit të kombi. Kjo prirje është e fortë sidomos në Fishtën, i cili është zgjedhur nga shumica e informatorëve. Pse figura e Fishtës, që ka shkruar brenda periudhës së formimit të shtetit shqiptar, ruan edhe sot shenjat e identitetit kombëtar për shumicën e informatorëve?

Dihet se Fishta ka qenë shkrimtar dhe poet i angazhuar në çështjen kombëtare. Emri i tij, edhe sot, simbolizon poetin e madh, poetin kombëtar, Homerin shqiptar. Kjo është arsyeja për të cilën ai është zgjedhur? Dhe pse vetëm *Labuta e Malës*? Fishta është autor i shumë veprave. Çështjen shqiptare dhe kombëtare e ka mbrojtur në pothuajse të gjitha veprat e tij, si dhe në organet e ndryshme të shtypit. Megjithatë, emri i tij lidhet gjithmonë me *Labutën*. Si e shpreh Fishta, në *Labutën*, idenë e identitetit shqiptar? Poema e tij pasqyron luftërat e popullit gjatë viteve të formimit të shtetit, luftën e shqiptarëve kundër malazezëve, kundër sllavëve, kundër xhonturqve për mbrojtjen e trojeve shqiptare. Në poemën e tij, autori u ka kënduar atyre që e bënë historinë, luftëtarëve për lirinë dhe pavarësinë e atdheut. E gjithë vepra e Fishtës është e përshkruar nga një atdhetarizëm i rrallë, pothuaj atdhetarizmi është një konstante e përhershme. Në *Labutën*, Fishta jep edhe mesazhe uniteti për bashkimin e shqiptarëve dhe thirrje për të qenë, toskë e gegë, një popull i vetëm. Vepra u kushtohet të gjithë shqiptarëve, pavarësisht dallimeve fetare dhe krahinore. E gjithë *Labuta* është një himn atdhetarisë, lirisë kombëtare, flijimit për pavarësinë e atdheut. Është një vepër për mbrojtjen e identitetit shqiptar. Përveç kësaj, Fishta ka folur edhe për njësinë e gjuhës shqipe si shenjë e kombësisë, kështu që vepra e tij përmban jo vetëm etnicitetin por edhe tiparet e tjera të identitetit, si gjuhën, dheun, fenë. Pra, në *Labutën*, ndjenja e identitetit kombëtar/nacional/kolektiv është shumë e theksuar.

Edhe Konica dhe Noli janë përfaqësues tipikë të këtij identiteti: si Fishta, ata kanë shfaqur shqetësimin e atdhetarëve për atdheun, politikën, shoqërinë, lirinë. Ata kanë shprehur dashurinë për atdheun dhe janë përpjekur për krijimin e një shteti modern të stilit perëndimor, me orientim evropian. Në veçanti, vepra *Shqipëria kopshiti shkëmbor i Evropës Juglindore* e Faik Konicës është një monument për identitetin: këtu autori tregon historinë e Shqipërisë, e gjuhës dhe të letërsisë; flet për kulturën e kombit dhe për botën shpirtërore të shqiptarëve. E gjithë vepra ka frymë nacionalizmi. Vepra e Nolit *Historia e Skenderbeut* rimerr mitin dhe epopenë e heroit kombëtar si mit në emër të krishterimit dhe në emër të nacionalizmit. Autori shprehet për unitetin nacional, për unitetin kombëtar, për bashkimin e të gjithë shqiptarëve. Pra, identiteti, në këto vepra, ka karakter kombëtar, evropian, nacional.

Krejt ndryshe, në *Këngët e mjerimit* dhe në *Poezitë* të Migjenit, pionier i realizmit, identiteti fshihet në realitetin shqiptar, në kryengritjen sociale. E gjithë poezia e tij ka sfond social, vizatohet në një skenar të zi, të errët, i banuar nga viktimat e shoqërisë. Këngët e autorit janë pasqyra e varfërisë ekonomike dhe sociale dhe të plagëve shoqërore të Shqipërisë të kohës. Identiteti, në poezitë e Migjenit, ka një hapësirë vendase më tepër shoqërore se kombëtare.

Ndërsa Koliqi, identitetin dhe ndjenjën e përkatësisë i lidh sidomos te fshati, te qyteti, te traditat, te konditat shoqërore. Në veprën *Tregtar flamujsh* kemi idealizimin e

jetës patriarkale të malësive të Shkodrës; përshkruhet mjedisi shqiptar në Shkodër në vitet 40-të të shekullit të kaluar, virtytet tradicionale, vlerat shqiptare si mikpritja, besa, dinjiteti, nderi. Tek Koliqi, shënues identiteti janë flamuri, atdheu, kombi, komuniteti.

Për Mitrush Kutelin, janë zgjedhur dy vepra: *Netë shqiptare* dhe *E madhe është gjëma e mëkatit*. Për mbledjen *Netë shqiptare*, titulli tashmë zbulon botën që tregon. Autori, me një prozë realiste, përshkruan fshatin malor, fshatarin shqiptar, të kaluarën e vendit me frymë atdhetare dhe patriotizëm. Kurse novela *E madhe është gjëma e mëkatit* është e mbushur me elemente vendase. Autori ka krijuar figurën e një burri që përfaqëson një pasardhës ilir (këtu ndoshta fshihet identiteti etnik) që banon në krahinën e Myzeqesë, vend që ka qenë zemra e ortodoksisë shqiptare. Duke na përshkruar pamjet e natyrës së vendit, autori shpreh lidhjet e tij me atdheun (këtu mund të identifikojmë shenjat e identitetit vendas dhe kombëtar). E gjithë novela ka atmosferë biblike dhe në të autori tregon pozitën e ortodoksizmit shqiptar, kështu që mund të zbulojmë edhe gjurmët e identitetit fetar.

Në veprat e autorëve të viteve 60-të mungon mitizimi i ndjenjës së atdhedashurisë që i bën të luftojnë shqiptarët për mbrojtjen e vendit. Në veprat e kësaj periudhe, motivi i identitetit shprehet me shenja identifikuese si gjuha amtare, miti i vendlindjes, miti i botës shqiptare, lufta antifashiste.

Le të fillojmë nga Kadareja, i cili është zgjedhur nga shumica e informatorëve, ndonëse informatorët kanë zgjedhur vepra të ndryshme, si *Këshjella*, *Gjenerali i ushtrisë së vdekur*, *Kronikë në gur*, *Dimri i vetmisë së madhe*, *Prilli i thyer*, *Qorrfermani*, *Nëpunësi i pallatit të ëndrrave*. Çfarë mund të mbajë së bashku veprat e zgjedhura? A ekziston diçka që mund t'i bashkojë në emër të identitetit?

Gjëja e parë që mund të shënohet është që Kadareja gjithmonë na zbulon botën shqiptare. E gjithë vepra e tij ka rrënjët në Shqipëri, është e pandashme nga vendi i vet. Ndoshta 'bota shqiptare' mund të merret si linjë bashkuese për të gjitha vepra e cituara.

Në veprën *Këshjella*, Kadareja e kupton identitetin nëpërmjet diversitetit: duke na treguar kohën e betejave midis shqiptarëve dhe turqve dhe luftën e popullit për lirinë, ai nxjerr në pah diversitetin e madh mes të dy popujve, të dalluar prej racës, gjuhës, zakonëve, kulturës, fesë. Janë mbrojtja e tokës, e identitetit, e pavarësisë, e lirisë, ndjenja e atdheut që shtynin mbrojtjen e shqiptarëve kundër synimeve të asgjësimit të turqve. Lufta midis Lindjes dhe Perëndimit është përplasje mes dy qytetërimeve, mes dy feve. Kadareja i kthehet edhe kohës së Skënderbeut, një figure me përmasë kombëtare, që ruan edhe sot shenjat e identitetit kombëtar. Heroi simbol i Shqipërisë, bëhet mjet identifikimi i identitetit, mesazh ideologjik dhe fetar. Ndjenja e identitetit është etno-kombëtare.

Identiteti etnik shprehet edhe në romanin *Gjenerali i ushtrisë së vdekur*. Këtu, edhe pse Shqipëria dhe shqiptarët nuk janë vizatuar direkt nga autori por nga rrëfimtari të

huaj (një gjeneral dhe një prift italianë), populli është i përshkruar si luftëtar me armë në dorë, me karakter origjinal, krenar, me jetë primitive dhe patriarkale; një popull me tradita dhe zakone të vjetra, që ushtron drejtësinë sipas ligjeve të vjetra. Vendi është i përshkruar si vend plot shkëmbinj, gryka dhe male; vend që i ka bërë shqiptarët të ashpër, të varfër, të keq. Nga këto tipare del esenca e vet etnike e popullit: një popull me një fizionomi të posaçme, me një gjuhë të vjetër, me aftësitë e tij luftarake, me zakonet e tij fisnike, me tolerancën e tij fetare.

Në romanin *Kronikë në gur* përshkruhet pushtimi ushtarak i Shqipërisë në kohën e luftës së dytë botërore. Autori e orienton motivin e këtij romani në qytetin e tij të origjinës, Gjirokastra, dhe na tregon se si kjo u bë fushë lufte midis italianëve, gjermanëve dhe grekëve. Na paraqet pushtimin fashist të qytetit dhe pastaj kapitullimin e tij, okupacionin dhe tërheqjen e ushtrisë greke, luftën me pushtuesit gjermanë, formimin e lëvizjes çlirimtare shqiptare. Përveç kësaj, romani është një pasqyrë e gjallë e ambientit shoqëror të jugut: përshkruhen dukuritë tipike të këtij mjedisi provincial, populli me traditat e tij të vjetra, me doket dhe zakonet prapanike, me shprehjet të veçanta. Identiteti këtu mbështetet në idenë e kombit, e shtetit, e krahinës.

Romani *Dimri i vetmisë së madhe* është roman politik që tregon se si u prishën marrëdhëniet midis Shqipërisë dhe Bashkimit Sovietik. Nga ndarja me Rusinë, aleati i madh i kampit socialist, erdhi izolimi i Shqipërisë dhe rënia ekonomike. Autori, duke analizuar gjendjen e shoqërisë gjatë kohës së komunizmit, tregon ashpërsinë e diktaturës që izoloi Shqipërinë nga Evropa dhe nga bota dhe thekson patriotizmin e masave dhe mbrojtjen e atdheut.

Me romanin *Prilli i thyer*, Kadareja na sjell në malet e Shqipërisë, një mikrokozmos me rregullat e tij të vjetra shekullore. Këtu jeta e përditshme është e pushtuar nga Kanuni, kodi që rregullon jetën dhe vdekjen e të gjithë banorëve. Duke bërë një kontrast mes qytetit dhe malit, autori na tregon dy fytyrat e të njëjtës tokë. Shprehet këtu identiteti krahinor, vendas, kombëtar.

Qorrfermani, roman me temë osmane, është, në fakt, një alegori e kohës së diktaturës komuniste. Autori, duke na përshkruar autoritarizmin osman, na tregon se si Shqipëria, për shkak të kushteve politiko-shoqërore të asaj periudhe, vendosej në të njëjtën kohë nën ndikimit të Orientit dhe të Oksidentit. Personazhet e këtij romani kanë dy identitete: janë me dy besime, katolike dhe myslimanë njëherësh, me dy emra, me dy kultura.

Edhe romani *Nëpunësi i pallatit të ëndrrave*, megjithëse duket si një roman me temë osmane, është një alegori të kohës së diktaturës. Autori, duke na përshkruar kontrollin të gjithë njerëzve të Perandorisë, na tregon kontrollin e shoqërisë dhe të shtetit shqiptar gjatë kohës së komunizmit. Këtu është i fortë identiteti etnik: personazhi kryesor, Mark-Alemi, është i dyzuar mes rolit të tij si shqiptar i lidhur me portën e lartë nëpërmjet

pjesmarrjes së tij në qeverinë lokale dhe ndenjës së tij e fortë të identitetit shqiptar. Këtu identiteti etnik shqiptar lufton kundër asimilimit në Perandorinë osmane.

Shkurt, identiteti shqiptar, perceptimi i Shqipërisë dhe fryma evropiane janë referenca të shprehura ose të pasprehura në të gjithë krijimin letrar të autorit. Në veprat e tij më shumë se identiteti nacional dhe kolektiv triumfon identiteti etnik, gjuhësor, evropian, triumfon bota shqiptare.

Ku fshihet identiteti në veprat e Dritëro Agollit? Informatorët tanë kanë zgjedhur *Poezitë* dhe romanin *Njeriu me top*. Poezitë e Agollit përshkohen nga kulti i vendlindjes, nga miti i botës shqiptare, i tokës, i familjes. Në vjershat e tij gjejmë shprehje patriotizmi, ideali revolucionar, Atdheu. Shqipëria e Agollit është një Shqipëri e lumtur, utopike. Autori krijoi imazhin e një kombi ideal.

Romani *Njeriu me top* është roman me temë nga lufta partizane. Aty autori na zbulon botën komuniste shqiptare si dhe jetën e fshatit. Pra, elementet që mund të simbolizojnë identitetin janë të dy llojeve: lufta nacionalçlirimtare e Shqipërisë, elementi partizan, mbrojtja e atdheut, nga njëra anë; elemente vendase si jeta në fshat, marrëdhëniet brenda fisit, hallet e familjeve, hakmarrja, nga ana tjetër.

Është e vështirë të përcaktohet se ku fshihet identiteti në veprën *Oh* e Anton Pashkut. Ky roman është ndërtuar si një udhëtim imagjinar në të kaluarën, të tashmen dhe të ardhmen, një procedurë simbolike e cila tregon se si përseritet historia shqiptare dhe dramat e kolektivitetit. Si tregues identiteti mund të marrim etnicitetin: duke u kthyer prapa deri në kohën dhe botën antike, autori tregon luftën dhe rënien e ilirëve nën pushtimin romak. Një element tjetër, që mund të merret si shenjë identiteti vendas, është gjuha e romanit: vepra nuk është shkruar në gjuhën kombëtare letrare por në dialektin e veriut.

Vepra *Kënga shqiptare* e Kasem Trebeshinës është roman historik në pesë vëllime që elementin identitar e shpreh tashmë në titull. Autori bën përshkrimin e saktë të rezistencës shqiptare gjatë luftës së dytë botërore. Identiteti është i lidhur me elemente të tilla si Shqipëria, mbrojtja e vendit, ideja e kombit, ndjenjat patriotike, krenaria kombëtare e popullit.

Romani i Sabri Godos, *Skënderbeu*, është roman historik që përqëndrohet rreth jetës dhe bëmave të heroit kombëtar. Një roman që përshkruan luftën 25-vjeçare kundër turqve dhe dashurinë e Skënderbeut për Shqipërinë. Miti i heroit rimerret si simbol i identitetit kombëtar.

Të jetosh në ishull, romani i Ben Blushit, trajton çështjen e identitetit shqiptar nga pikëpamja e procesit të islamizimit të shqiptarëve nga të krishterë në myslimanë. Tema e romanit shtrihet në gati katër shekuj që përfshijnë historinë e Skënderbeut e të familjes Komneni e parë në disa breza, historinë e Ali Pashës të Tepelenës, luftërat e shqiptarëve

kundër Turqisë, dhe zakonet, traditat, organizimi i jetës, ritet e normat fetare të epokës në të cilën zhvillohen ngjarjet.

Romani *Rosso come una sposa* i Anilda Ibrahimit është një pasqyrë e Shqipërisë që nga koha e Zogut deri në modernitetin më të fundit. Duke treguar kalimin nga monarkia tek komunizmi, rënien e këtij dhe epokën e tranzicionit drejt demokracisë, Shqipëria, me historinë e saj, me traditat, me zakonet e vjetra, është paraqitur për lexuesit perëndimor si një vend magjik, misterioz dhe kaotik, vend ku bashkëjetojnë krishterimi dhe islami, traditat bizantine me ato osmane. Gjithë romani shpreh identitet shqiptar.

Shkurt, veprat e zgjedhura nga informatorët tanë trajtojnë problemin e mbrojtjes së çështjes së popullit shqiptar, të ardhmen e Shqipërisë, të drejtat e shqiptarit për të jetuar i lirë dhe i pavarur. Ato vënë në dukje lëvizjen nacionaliste, luftën e popullit kundër sundimit osman, fashizmit italian, nazizmit gjerman. Fryma patriotike që i përshkon lidhet jo vetëm me luftën për çlirimin dhe bashkimin kombëtar por edhe me luftën shoqërore. Reflektojnë idenë e kombit shqiptar si komb i dallueshëm midis kombeve të tjera të Evropës; trajtojnë probleme që lidhen me zhvillimin politik dhe shoqëror të vendit. Ngrenë lart vetitë e karakterit të shqiptarëve, traditat kombëtare, zakonet e lashta, të tërë botës shqiptare.

Identiteti etnik lidhet ngusht me atë kombëtar, gjuhësor, kulturor.

Bibliografi

(Linqet e internetit të cituara u konsultuan në gusht 2013)

1. Agolli Dritëro (1980). *Njeriu me top*, Tiranë: Naim Frashëri.
2. Belluscio Giovanni (2010). *Albanian in Italy. The Albanian Language in Education. Regional Dossier*. Leeuwarden: Fryske Akademy.
<www.academia.edu/4107153/ALBANIAN_IN_ITALY._THE_ALBANIAN_LANGUAGE_IN_EDUCATION_IN_ITALY_REGIONAL_DOSSIER_MERCATOR_>
3. Belluscio Giovanni (2012). Si shqiptohet shqipja në Ballkan? Në R. Ismajli (Ed.) *Aktet e tubimit shkencor "Shqipja dhe gjuhët e Ballkanit"*, Prishtinë, 10-11 novembër, 2011, Shkup: Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës; 433-472.
<www.academia.edu/4126853/SI_SHQIPTOHET_SHQIPJA_NE_BALLKAN>
4. Blushi Ben (2008). *Të jetosh në ishull*, Tiranë: Toena.
5. Cabanes Pierre (2004). Archéologie et identité nationale en Albanie. Në *Dialogues d'histoire ancienne* 30/1, 115-122.
6. Callari Galli Matilde, Gualtierio Harrison (1974). *La danza degli orsi*, Palermo: Sciascia.
7. Chiavarone Matteo, *Letteratura e identità nazionale* (on line)
<www.istitutodipolitica.it/wordpress/2011/09/27/letteratura-e-identita-nazionale/>
8. Fishta Gjergj (2000, 1937¹). *Labuta e Malcisë*, Tiranë: Toena.
9. Godo Sabri (1975). *Skënderbeu*, Tiranë: Naim Frashëri.
10. Harrison Gualtierio (1979). *La doppia identità. Una vertenza antropologica nella minoranza etnico-linguistica arberesh (sic)*, Roma: Sciascia.
11. Ibrahim Anilda (2008). *Rosso come una sposa*, Torino: Einaudi.
12. Kadare Ismail (1999, 1993¹). *Pallati i ëndrrave*, Tiranë: Onufri.
13. Kadare Ismail (2000, 1971¹). *Kronikë në gurë*, Tiranë: Onufri.
14. Kadare Ismail (2001, 1963¹). *Gjenerali i ushtrisë së vdekur*, Tiranë: Onufri.
15. Kadare Ismail (2003, 1970¹). *Kështjella*, Tiranë: Onufri.
16. Kadare Ismail (2003, 1980¹). *Prilli i thyer*, Tiranë: Onufri.
17. Kadare Ismail (2004, 1991¹). *Qorrfermani*, Tiranë: Onufri.
18. Kadare Ismail (2012, 1972¹). *Dimri i vetmisë së madhe*, Tiranë: Onufri.
19. Koliqi Ernest (2000, 1935¹). *Tregtar flamujsh*, Shkodër: Camaj-Pipa.

20. Pashku Anton (1990, 1971¹). *Oh!*, Prishtinë: Rilindja.
21. Prifti Elton (2009). Gjurmime variacionale mbi shqipen standarde pas Kongresit të Alfabetit. Në *Der Kongress von Manastir – Herausforderung zwischen Tradition und Neuerung in der Albanischen Schriftkultur*. Hamburg: Verlag dr. Kovač, 131-138.
22. Rinaldi Giuseppe (2006). Letteratura e identità
<http://digilander.libero.it/education/dati_box/EDUCATION/LETTERATURA%20E%20IDENTITA_12.pdf>
23. Trebeshina Kasem (2001). *Kënga shqiptare*, Tiranë: Globus R.
24. Trumper John, Marta Maddalon (2002). Identità e lingua. Në V. Orioles (Ed.), *La legislazione nazionale sulle minoranze linguistiche. Problemi, applicazioni, prospettive. Plurilinguismo. Contatti di lingue e culture* 9, 125-150.
25. Xhaferi Bilal (1967). *Krastakraus*, Tiranë.
26. Xhaferi Hamit (2012). Çështja e identitetit në poezinë e sotme shqipe. Në *Kumtesat e Konferencës vjetore e shkencës "Java e Shkencës"*, Prishtinë, 95-98.
27. Ymeraj Ermira, Vata Rovenia (2012). Letërsia dhe identiteti. Ndërtimi letrar i miteve identitare kombëtare, dekonstruktivizmi letrar modern. Në *Kumtesat e Konferencës vjetore e shkencës "Java e Shkencës"*, Prishtinë, 225-229 <www.uni-pr.edu/getattachment/Kerkime-Shkencore/Ngjarje-dhe-aktivitete-kerkimore-shkencore/Libri-i-Kumtesat-perfundimtare-nga-Java-e-Shkences-2012.pdf.aspx>
28. Zhelyazkova Antonina (2000). Albanian Identities. Në A. Zhelyazkova (Ed.), *Albania and the Albanian Identities*, Sofia, IMIR, 9-63.
<http://pdc.ceu.hu/archive/00003852/01/Albanian_Identities.pdf>

Të dy autorët janë përgjegjës në tërësi për këtë kontribut shkencor, megjithatë vihet në dukje se G. Belluscio është autori i §§ 1, 2, 3, 4 dhe 5 (me nënparagrafët përkatës) dhe G. Turano i §§ 6, 7.

PËRMBAJTJA

REFERIME.....	5
Merita SAUKU-BRUCI VENDI I MUNGUAR I FRANQISK ANTON SANTORIT NË LETËRSINË SHQIPE.....	7
Bajram KOSUMI ARTI SI ÇELËS MIDIS JETËS DHE VDEKJES NË LETËRSINË NGA BURGU	21
Isak SHEMA STUDIMET LETRARE TË HASAN MEKULIT PËR LETËRSINË SHQIPE	29
Avdi VISOKA PËRKTHIMET NGA FRËNGJISHTJA NË SHQIP	43
Atdhe HYKOLLI IDENTITETI YNË KOMBËTAR NË KËNGËT KALENDARIKE.....	51
Aleksandër NOVIK LESIKU I MITOLOGJISË: HULUMTIMET NË TERREN NDËR SHQIPTARËT E UKRAINËS.....	57
Valon SHKODRA KONTRIBUTI I STUDIUESVE SHQIPTARË NË NGRITJEN E MUZEVE TË PARË INSTITUCIONAL	65
Bekim XHEMILI PUNIME ARTISTIKE TË ARGJENDIT NË KOLEKSIONET E MUZEUT TË KOSOVËS.....	73
Kazuhiko YAMAMOTO AN ALTERNATIVE ANALYSIS OF THE DISCOURSE BY DESCARTES, KANT AND HEGEL IN TERMS OF THE ETHICAL STRUCTURE OF THE KANUN.....	79

Arsim EJUPI LUGINA E PRESHEVËS SI VAZHDIMËSI E NATYRSHME E TRUNGUT GJEOETNIK SHQIPTAR.....	117
Ilir MUHARREMI TEATRI EKZISTENCIALIST DHE ABSURD	133
Visar MUNISHI PËR DISA INTERPRETIME NJËSHE (SOLISTIKE) ME VEÇANTI KOMUNIKUESE NË TRADITËN ETNOMUZIKORE SHQIPTARE.....	137
Pranvera OSMANI PASKAJORJA DHE FUNKSIONET SINTAKSORE TË SAJ	147
Hava QYQALLA STRUKTURAT SINTAKSORE FUNKSIONALE TË FOLJEVE GJYSMËNDIHMËSE MODALE DHE PËRDORIMET E TYRE TEK AUTORËT E VJETËR SHQIPTARË	155
Mehmet RUKIQI PËRKATËSIA RAJONALE E ANEKDOTAVE POPULLORE SHQIPTARE..	161
Shpend BENGU KËNDVËSHTRIME TË REJA MBI ARTIN E GUVAVE NË SHQIPËRI	169
Zef CHIARAMONTE POZITA JURIDIKO-SHOQËRORE E KOLONIVE ARBËRESHE NË SICILI NËPËR SHEKUJ	185
Bardh RUGOVA IMAZHI I SHQIPTARIT DHE T SHQIPËRISË NË "NEW YORK TIMES" NË KOHËN E SHPALLJES SË PAVARËSISË (1911 – 1913).....	193
Kosovar BASHA, Shpend AVDIU BASHKËPUNIMI KULTURO-ARSIMOR NDËRMJET KOSOVËS DHE TURQISË NË VITIN 1979	213
Xheladin SHALA HASAN PRISHTINA - PERSONALITET MË I DENJË KOMBËTAR.....	219
Skënder GASHI ILIRËT E SHQIPTARËT, TË PARË NË KONTEKSTIN E „PANILIRIZMIT”, „ILIRËVE TË MIRËFILLTË” DHE DARDANËVE.....	229

Denis ERMOLIN SHQIPTARËT E KARAKURTT: FQINJTË, IDENTTTETET, KUFIJTË	241
Flutura ÇITAKU VËSHTRËSI RRETH KONCEPTIMIT DHE PËRKUFIZIMIT TË TERMINOLIGJISË DHE TERMIT	245
Sala AHMETAJ GJYMTYRËT DHE ASPEKTE TEORIKE RRETH TYRE.....	257
Begzad BALIU ZHVILLIMI I ONOMASTIKËS NË GJYSMËN E DYTË TË SHEKULLIT XX	267
Ardita BERISHA KUSHTORJA, MËNYRË APO MODALITET?	279
Kadire BINAJ TRAJTA E PASHTJELLUAR MOHORE DHE PËRDORIMI I SAJ NË VEPRËN E CAMAJT	285
Aljula JUBANI (BENGU), Emilia CONFORTI RRETH NATYRËS DHE STATUSIT TË SONANTES [j] NË SHQIP, KRAHASUAR ME ITALISHTEN.....	291
Merima KRIJEZI DISA VËREJTJE MBI SINONIMINË MIDIS PARAFJALËVE NGA DHE PREJ NË GJUHËN SHQIPE.....	299
II. LETËRSI	307
Lindita TAHIRI IDENTTTETI FIKTIV DHE AI HISTORIK NË LETËRSI	309
Dhurata SHEHRI IDENTTTETI I NAIMIT, LASGUSHIT DHE FISHTËS NË STUDIMET E KRIST MALOKIT	317
Muhamet HAMITI LETËRSIA DHE IDENTTTETI	323

Lili SULA SHENJA IDENTITARE PARARILINDASE NE LETËRSINË E SHEKUJVE XVI-XVIII.....	337
Elvira LUMI, Neim ZHURI ROMANTIZMI SHQIPTAR SI SHPREHJE E VETËDIJES DHE IDENTITETI KOMBËTAR.....	345
Mark MARKU LETËRSIA ARBËRESHE SI MJET PËR VETËIDENTIFIKIMIN DHE KRIJIMIN E IMAGJINARIT KOLEKTIV TË SHQIPTARËVE. RASTI I JERONIM DE RADËS.....	353
Dije DEMIRI-FRANGU LETËRSIA MBRON POPULLIN E VET	357
Agron Y. GASHI PASHKO VASA: AUTOBIOGRAFIA DHE IDEOGRAFIA	361
Marjela PROGNI - PECI LIRIKA EROTIKE E SEREMBES DHE IDENTITETI ARBËRESH.....	371
Osman GASHI LETËRSIA, IDENTITETI DHE IDENTITETET LETRARE.....	377
Persida ASLLANI IDENTITETET FEMËRORE SI LIGJËRIM NË PROZËN E MUSINE KOKALARIT	385
Nysret KRASNIQI LETËRSIA: PHARMACON IDENTITAR	397
Virion GRAÇI <i>L'ESPRIT DES LUMIERES</i> NË SHQIPËRI NËPËRMJET RRËFIMEVE AUTOBIOGRAFIKE BASHKËKOHORE.....	409
Giovanni BELLUSCIO, Giuseppina TURANO KU FSHIHET IDENTITETI NË LETËRSI?.....	421
Anton BERISHAJ LETËRSIA SI MODELIM DISKURSIV I IDENTITETEVE PLURALE/KOMPLEKSE	439

Vehbi MIFTARI "IDENTITETI I LETERSISË / LETËRSIA IDENTITARE"	447
Arben HOXHA EPISTEMOLOGJIA E IDENTITETIT LETRAR SHQIPTAR.....	455
Viola ISUFAJ KATËR PAMJE TË IDENTITETIT	463
Valbona BERISHA ÇËSHTJA E IDENTITETIT: VETVETJA DHE TJETRI.....	485
Ag APOLLONI IMITIMI DHE IDENTITETI	495
Arta SULA DISA ASPEKTE MBI IDENTITETIN E PËRKTHYESIT. PËRKTHIMI I G. V. KATULIT NË GJUHËN SHQIPE.....	499
Muhamed ÇITAKU IDENTITETI SI ART DHE SI IDEOLOGJI NË ROMANET E A. PASHKUT, S. HAMITIT DHE Z. RRAHMANIT	511
Gëzim ALIU IDENTITETI I LETËRSISË SHQIPE.....	519
Albanë MEHMETAJ "JERINA..." DHE DOKTRINA	523
Milazim KRASNIQI LETËRSIA SHQIPE NË KOSOVË: SI NDODHI QË ÇLIRIMI SOLLI ZVETËNIMIN.....	527
Edmond ÇALI IDENTITETI I NJË SHKRIMTARI NGA SHQYRTIMI I VARIANTISTIKËS NË ROMANET E TIJ: JAKOV XOKA <i>JUGA E BARDHË</i> 1971, 1980, 1983.....	539
Nerimane KAMBERI IDENTITETI E NJË VIRGJËRESHË/VAJZË E BETUAR TE ROMANI "HANA" I ELVIRA DONESIT	553
Anila MULLAHI RRUGËTIMI NË KËRKIM TË IDENTITETIT, I PERSONAZHEVE TË TREBESHINËS	559

Rudian ZEKTHI	
UTOPIA E RE: IDENTITETI PËRMES LETËRSISË	565
Erenestina HALILI	
“TRILOGJI ILIR - TEUTA, PIRUA, GENCI” E YMER SHRELIT, “EPOKA PARA GJYQIT” E EKREM KRYEZIUT, “ZHVARRIMI I PJETËR BOGDANIT” E TEKI DERVISHIT, NË OPTIKËN E TRADITËS LETRARE DRAMATIKE NË KOSOVË	571
Gezim RREDHI	
IDENTITETI I NJERIUT MODERN NË VEPRËN E ISMAIL KADARESE... 581	
Fazli GAJRAKU	
KUPTIMI I FIKSIONIT: PROZA E SHKURTËR SHQIPE E PERIUdhËS POST-KOMUNISTE	591
Besim REXHAJ	
ASPEKTE TË STUDIMIT TË IDENTITETIT LETRAR	599
Muhamet PECI	
SIMBOLI SI SHPREHJE E IDENTITETIT LETRAR TE KADAREJA.....	605
ROMANI “PALLATI I ËNDRRAVE”	605
Merxhan AVDYLI	
ROBËRIA NË FUNKSION TË IDENTITETIT NË POEZINË E BAJRAM KOSUMIT	615
Arlindë KOTORRI	
KRITIKA LETRARE E KRIST MALOKIT DHE KËRKIMET E SAJ TË SHUMËFISHTA	621
Tom PHILLIPS	
THE CONSTRUCTION OF AN ALBANIAN NATIONAL IDENTITY IN POST-WAR ENGLISH-LANGUAGE TRAVEL WRITING ON ALBANIA.....	631
Milazim KRASNIQI	
GJUHA POETIKE DHE KONTEKSTI JETËSOR	639
Bardh RUGOVA	
FJALA E MBYLLJES SË SEMINARIT XXXII NDËRKOMBËTAR PËR GJUHËN, LETËRSINË DHE KULTURËN SHQIPTARE	647